

UNA APROXIMACIÓ A L'URBANISME DE LA CIUTAT DE VALÈNCIA DURANT EL SEGLE XV

AGUSTÍ CAMPOS PERALES

MONTSERRAT, LA VALL DELS ALCALANS

Resum: l'urbanisme és una disciplina que se centra a estudiar l'organització, la definició i la determinació dels ambients urbans quant al seu aspecte físic, normatiu i regulador. La ciutat de València és un bon exemple per copsar l'evolució urbanística a través d'aquesta definició ara exposada. L'objectiu d'aquestes reflexions és plasmar-ne una imatge sintètica; per això no es tractarà el procés de fundació de la Junta de Murs i Valls sinó que es faran cinc cèntims dels trets que defineixen l'urbanisme quatrecentista de València.

1. Uns mots introductoris

Del *Llibre del Repartiment* es desprèn que el teixit urbà de Balansiya l'endemà de l'ocupació cristiana degué romandre inalterable. Miguel Falomir desmenteix Beuter en la seua crònica i nega que hi haguera una gran activitat constructiva per part dels nous pobladors.¹ La continuïtat funcional sembla clara en alguns espais: sobre la mesquita Major es bastí la Catedral i la resta de mesquites constituïren la base del nou sistema de parròquies. L'arqueologia ha demostrat que durant dues o tres generacions posteriors a la conquesta es reutilitzaren cases musulmanes, si bé a la fi del segle XIII es detecten les

¹ FALOMIR, Miguel. *Arte en Valencia (1472-1522)*, València, Generalitat Valenciana, 1992, p. 37.

primeres pobles: barris planificats de nova construcció.² Per aquesta continuïtat, l'urbanisme medieval de València adquireix uns trets singulars.

2. L'enlairament urbanitzador de València al tombant del segle XIV

La iniciativa de les pobles, de gran transcendència econòmica i demogràfica per a la ciutat durant el segle XIV, s'alenteix durant la segona meitat del Trescents. La creació de la Junta de Murs i Valls el 1358 degué propiciar el control per part del municipi de l'evolució urbanística de la ciutat, fins ara en mans de senyors laics i eclesiàstics. En aquest sentit, però, és més rellevant que les condicions socials que havien propiciat que un grup de mercaders i juristes centraren els seus capitals en operacions urbanístiques decisives per a la transformació de l'antiga *madina* ja no existien. Les oligarquies urbanes havien pres el poder dels òrgans executius i consultius de la ciutat. És el moment també en què els promotors de les pobles, passades diverses generacions, assoleixen un estatus que els permet formar part dels grups benestants de la ciutat de València, un dels propòsits primigenis dels impulsors.³

Enllaçant amb aquest context de transformació social i demogràfica cal destacar la irrupció de l'ideal d'*embelliment* de la ciutat.⁴ La causa general que engloba aquest gir ideològic respon a la ràpida recuperació de la ciutat dels envits de la Pesta Negra, la Guerra amb Castella i la Guerra de la Unió, que sembla que tingueren a la ciutat de València una menor incidència que a la resta de la Corona. Hom constata, en base a la nova imatge ideal i ideològica de l'urbs, el rebuig frontal al passat islàmic de València. Una carta enviada pels jurats als seus representants a la Cort d'Avinyó el 1393 esclareix el programa civicopolític dels prohoms urbans: "(...) *com aquesta Ciutat fo edificada per*

² GUINOT, Enric. "La construcción de una Ciudad feudal: Valencia (1238-1300)", dins HERMOSILLA, Jorge (Coord.) *La Ciudad de Valencia. Historia, Geografía i Arte de la Ciudad de Valencia*, Vol. I, València, Publicacions de la Universitat de València, p. 177.

³ TORRÓ, Josep i GUINOT, Enric. "De la Madina musulmana a la ciutat. Les pobles del sud i la urbanització dels extramurs de València (1270-1370)", *Saitabi*, 51-52, 2002, pp. 51-103.

⁴ IRADIEL, Paulino. "Mercado inmobiliario, crédito y crecimiento urbano medieval en Valencia", dins *Mercado inmobiliario y paisajes urbanos en el occidente europeo (siglos XI-XV)*. 33 *Semana de Estudios Medievales*, Pamplona, Gobierno de Navarra-Institución Príncipe de Viana, 2007, p. 388 i ss.

moros a lur costum, estreta e mesquina, ab moltes carrers estrets, voltats e altres deformitats, e com d'alcuns anys a ençà prenen tots dies melloraments e embelliments a Deu mercé.⁵

3. L'urbanisme de la València del segle XV

L'ideal d'embelliment de la ciutat, si bé es palesa des de les acaballes del Tres-cents, és durant la centúria següent quan es pot analitzar amb més coherència, sobretot durant els regnats de Ferran I i Alfons el Magnànim. El procés succeït des del darrer quart del segle XIV se centra a consagrar el decòrum i la bellesa de la ciutat com un valor independent perseguit per la política municipal del Consell, a diferència dels valors funcionals que havien dirigit únicament la política urbanística de València fins aleshores.⁶

Com ha assenyalat Rubio Vela, aquest afany per intervindre en el traçat de les ciutats es fonamentava en la convicció dels poders públics que la seua imatge podia expressar valors i continguts d'ordre polític general; la ciutat era no només un àmbit físic on es desenvolupava el dia a dia, sinó que de més a més era un espai *sacropolititzat*, és a dir, un espai de dimensions simbòliques. Tot plegat ens condueix a pensar en la ciutat com un paisatge urbà de sinergies funcionals, estilístiques i simbòliques. L'urbanisme és al capdavall una esfera més de la ideologia de l'oligarquia urbana rectora de la ciutat de València.⁷

Gran part dels documents evidencien com el concepte de bellesa es fonamenta en l'anàlisi de la forma urbana, és a dir, en el control del procés de configuració del conjunt urbà; es rebutja, com s'ha dit adés, la iniciativa privada per a construir la ciutat, com és el cas de les pobles, i s'aposta pel control municipal de l'eixamplament de l'urbs. Aquesta idea basada en la funcionalitat

⁵ Editada a RUBIO VELA, Agustín. *Epistolari de la València medieval*, Vol I, València-Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2003, p. 86 i ss.

⁶ SERRA DESFILIS, Amadeo. "La belleza de la ciudad. El urbanismo en Valencia (1350-1410)", *Ars Longa: cuadernos de arte*, 2, 1991, p. 74.

⁷ RUBIO VELA, Agustín. "La Ciudad como imagen. Ideología y estética en el urbanismo bajomedieval valenciano", *Historia Urbana*, 3, 1994, pp. 22-37.

s'uní al valor d'embelliment, i es pot constatar en les reformes de carrers i places: el 1415 es decideix eixamplar el carrer de la Corretgeria per la seua morfologia *molt deforme*, i que siga *per tot temps embellit, atés que és carrer molt notable e de gran passatge*. Per tant, la raó de ser d'aquesta acció se centra a aconseguir una millora funcional i estètica per ser un *carrer molt notable e de gran passatge*.⁸ La major part de les intervencions es porten a terme en el mateix centre de la ciutat: al carrer dels Cavallers (1414), al dels Serrans (1444) o del Campanar Nou (1448). Aquesta concentració permet dibuixar sobre el mapa la correlació de l'urbanisme en els centres de poder de València.⁹

La política urbanística no fou aliena als conflictes entre les parts que s'hi veieren afectades. Sobretot els desacords es produïren a causa de la disconformitat dels afectats per les taxacions efectuades a fi de canviar el traçat dels carrers: enderrocar embants, *alberchs*, porxes, etc. Els conflictes d'interessos entre els promotors edilicis i els afectats per les mesures urbanístiques s'escenificà amb la reforma del carrer dels Serrans, el 1444, que conduí a un litigi al qual posà punt i final una sentència de la Reina Maria, esposa d'Alfons el Magnànim. Els veïns exposaven que l'eixamplament del carrer malmetria les seues cases, tot esdevenint-ne inhabitables. La lloctinent del monarca, però, féu prevaldre la voluntat d'embelliment de la ciutat i sancionà positivament l'enderroc dels embants i les parets de les cases afectades. Paral·lelament, la provisió reial establia un precedent, atés que la Sentència promulgada per la reina entre els veïns i el municipi es convertí en un privilegi pel qual s'atorgava la facultat d'expropiar les parts de les cases que anaren contra la voluntat de l'*ornatum* de la ciutat en la següent disposició.¹⁰

⁸ SERRA DESFILIS, Amadeo. "El Consell de Valencia y el *embelliment* de la ciudad (1412-1460)", dins DD.AA. *Primer Congreso de Historia del Arte Valenciano*, 1993, p. 75.

⁹ Idem.

¹⁰ ALANYÀ, Lluís (Ed.). *Aureum Opus regalium privilegiorum civitatis et regni Valentie* (Ed. facsímil), Ajuntament de València, València, 1999. Original de 1515, Dídac de Gumiel impressor, València, f. CXCIVv-CXCv, Privilegi XLII.

En altre ordre de coses, no s'ha de menystenir la iniciativa privada en les actuacions urbanístiques, ara una institució laica o eclesiàstica, ara un veí o veïns, moltes voltes pertanyent als grups benestants de la ciutat. El 1419, a instància de la confraria de Sant Jaume, el Consell proveí eixamplar la plaça que s'hi trobava enfront.¹¹

Pel que fa a la iniciativa eclesiàstica, el 1461 es donava llicència a la parròquia de Sant Salvador per a tancar un carreró que hi havia al costat de l'església, alhora que s'estipulava que les despeses anirien a càrrec de la ciutat.¹² Quant a la iniciativa veïnal, els exemples són abundants; diverses reunions dels jurats i el Consell de la ciutat de València atorguen permís per a tancar amb portes atzucacs, és a dir, carrerons sense eixida. Diversos documents ens informen d'aquests acords entre la ciutat i els veïns: el 1463 s'atorga llicència a Bernat Beneyto, prevere; el 1466, a mossèn Perot Pardo i el 1469 a Guillem de Vic, canonge de la catedral, entre d'altres.¹³

Fins ara s'ha vist com els objectius que centraven les actuacions del municipi de València baix medieval en matèria urbanística responien sobretot a l'ideal de decòrum. Els jurats i el Consell, però, també van esmerçar els esforços en la vessant funcional de l'urbanisme. En aquest sentit cal destacar quatre àmbits d'actuació: la cura dels valls, la sanitat i la salubritat de la població, la lluita contra els desastres públics i la defensa de la ciutat.

L'urbanisme depenia en gran mesura a la València quatrecentista de la cura dels valls, les séquies i els albellons. Aquestes estructures hidràuliques havien d'ordenar un sistema de clavegueram capaç de fer front a les inclemències meteorològiques i assegurar la salubritat de l'entorn urbà, i en tal sentit actuà el municipi a través de diferents preceptes urbanístics. És més, la xarxa de sanejament urbà aconseguí assolir un equilibri, una integració, entre la mateixa

¹¹ CÀRCEL ORTÍ, Mª Milagros. *Vida y urbanismo en la Valencia del siglo XV. Regesta documental*, Barcelona, CSIC, 1992, p. 420.

¹² *Ibidem*, p. 598 i ss.

¹³ *Ibidem*, pp. 599-602.

ciutat i l'horta circumdant, abans de l'esclat industrial del segle XIX. Com explica Sanchis Ibor, "los productos de la huerta abastecían la Ciudad y los residuos de ésta garantizaban -al menos parcialmente- la productividad de los suelos de la huerta mediante la provisión de abonos orgánicos. Desde una perspectiva hidráulica y ambiental, durante todo este período, Ciudad y huerta mantuvieron un equilibrio armónico".¹⁴ La funcionalitat de l'estructura hidràulica de la ciutat de València també s'ha d'interpretar respecte la salubritat de les seues construccions i per tant, la sanitat dels seus veïns. En aquest sentit, dins la Junta Murs i Valls hi havia un sobrestant encarregat de regirar les aigües del valls i els abeuradors per tal que l'aigua no es contaminara en quedar-se estancada més d'una setmana en un mateix lloc.

L'estructura hidràulica, tanmateix, no era efectiva per a sufocar els incendis, com es demostrà en el foc de la Plaça del Mercat el 16 de març de 1447 que assolà un gran nombre de cases. Per a previndre futures devastacions similars es foragità la Fusteria de la zona del Mercat, alhora que es crearen el 1453 agrupacions d'intervenció ràpida per a acabar amb els incendis allà on es crearen. Aquestes colles estaven formades, precisament, per obrers de vila i pedrapiquers.¹⁵

La defensa de la ciutat era un altre camp d'intervenció urbanística. Només cal tindre present que el nou mur que es bastí en el regnat de Pere el Cerimoniós, començat el 1351, condicionà l'evolució urbanística de la ciutat des d'aleshores. Durant el segle XV, el conflicte que afectà amb més ressò la ciutat de València fou la Guerra amb Castella, cosa que propicià, entre d'altres

¹⁴ SANCHIS IBOR, Carles. *Acequias, saneamiento y trazados urbanos en Valencia*, dins DAUKŠIS ORTOLÁ, Sonia i TABERNER PASTOR, Francisco (Eds.). *Historia de la Ciudad. II. Territorio, Sociedad y patrimonio*, València, ICARO - Colegio Territorial de arquitectos - Ajuntament de València - Universitat de València, 2002, p. 99.

¹⁵ FALOMIR, Miguel. *Arte en Valencia...* op. cit. p. 58.

actuacions, la refeta de diferents llenços de muralla.¹⁶ Aquestes intervencions palesen sovint la pèssima qualitat dels materials constructius.¹⁷

En definitiva, l'urbanisme de la ciutat de la València del segle XV plasmen diversos interessos socioeconòmics: el de l'oligarquia urbana per fer prevaldre els seus interessos a l'hora de modificar la imatge real i simbòlica de la ciutat; el funcional, basat en la traça de tendència ortogonal, tot i que aquests objectius eren només una opció ideològica i utòpica en una ciutat com València; i tot embolcallat en la València del XV, la capital d'un regne dinàmic i ric que assentava la seua posició de privilegi respecte el territori circumdant com a cap i casal del Regne de València.

4. Bibliografia

ALANYÀ, Lluís (Ed.). *Aureum Opus regalium privilegiorum civitatis et regni Valentie* (Ed. facsímil), Ajuntament de València, València, 1999. Original de 1515, Dídac de Gumiel impressor, València.

CÁRCEL ORTÍ, Mª Milagros. *Vida y urbanismo en la Valencia del siglo XV. Regesta documental*, Barcelona, CSIC, 1992.

FALOMIR, Miguel. *Arte en Valencia (1472-1522)*, València, Generalitat Valenciana, 1992.

GUINOT, Enric. "La construcción de una Ciudad feudal: Valencia (1238-1300)", dins HERMOSILLA, Jorge (Coord.) *La Ciudad de Valencia. Historia, Geografía i Arte de la Ciudad de Valencia*, Vol. I, València, Publicacions de la Universitat de València.

IRADIEL, Paulino. "Mercado inmobiliario, crédito y crecimiento urbano medieval en Valencia", dins *Mercado inmobiliario y paisajes urbanos en el occidente europeo (siglos XI-XV)*. 33 *Semana de Estudios Medievales*,

¹⁶ CÁRCEL ORTÍ, Mª Milagros. *Vida y urbanismo...* op. cit. p. 489.

¹⁷ *Ibidem*, p. 524.

Pamplona, Gobierno de Navarra-Institución Príncipe de Viana, 2007, pp. 377-416.

RUBIO VELA, Agustín. "La Ciudad como imagen. Ideología y estética en el urbanismo bajomedieval valenciano", *Historia Urbana*, 3, 1994, pp. 22-37.

RUBIO VELA, Agustín. Epistolari de la València medieval, Vol I, València-Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana-Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2003.

SANCHIS IBOR, Carles. *Acequias, saneamiento y trazados urbanos en Valencia*, dins DAUKŠIS ORTOLÁ, Sonia i TABERNER PASTOR, Francisco (Eds.). *Historia de la Ciudad. II. Territorio, Sociedad y patrimonio*, València, ICARO - Colegio Territorial de arquitectos - Ajuntament de València - Universitat de Valencia, 2002, p. 92-105.

SERRA DESFILIS, Amadeo. "La belleza de la ciudad. El urbanismo en Valencia (1350-1410)", *Ars Longa: cuadernos de arte*, 2, 1991, p. 73-80.

SERRA DESFILIS, Amadeo. "El Consell de Valencia y el *embelliment* de la ciudad (1412-1460)", dins DD.AA. *Primer Congreso de Historia del Arte Valenciano*, 1993, pp. 75-79.

TORRÓ, Josep i GUINOT, Enric. "De la Madina musulmana a la ciutat. Les pobles del sud i la urbanització dels extramurs de València (1270-1370)", *Saitabj*, 51-52, 2002, pp. 51-103.

COM CITAR AQUEST ARTICLE:

Format Norma ISO 690-2

Campos Perales, Agustí. "Una aproximació a l'urbanisme de la ciutat de València durant el segle XV" [en línia]. *Clapir, Joves Historiadors i Historiadores Valencians* [publicació seriada en línia]. Febrer 2014. <enllaç> [Consulta: Dia Mes Any].

ADVERTIMENT. L'accés als continguts d'aquest article i la seua utilització ha de respectar els drets de la persona/persones autora/autores. Pot copiar, distribuir i comunicar públicament l'obra. En qualsevol cas, en la utilització dels seus continguts caldrà indicar de forma clara el nom i cognoms de la persona/persones autora/autores i el títol de l'article. No s'autoritza la seua reproducció o altres formes d'explotació efectuades amb finalitats de lucre. Aquesta reserva de drets afecta tant als continguts de l'article com als seus resums i índexs.